

УНІКАЛЬНІСТЬ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТРАЄКТОРІЇ ЖИТТЄВОГО ТА ФАХОВОГО ШЛЯХУ ТИФЛОПЕДАГОГА

**О.М. ЩЕРБИНИ (1874–1934):
ІСТОРІЯ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ У ХХІ СТОЛІТТІ**

Юлія Патлань,
провідна наукова співробітниця Національного центру народної
культури «Музей Івана Гончара»,
історикиня тифлопедагогіки,
фахівчиня з доступності
E-mail: patlan_yu@ukr.net

Інтелектуальний життєпис тифлопедагога, засновника української тифлопедагогіки, філософа, педагога Олександра Щербини ще не створено, хоча його життєвий і творчий шлях ретельно задокументовано. Для біографій незрячих людей, навіть видатних, це є рідкістю.

Першою ретельно досліджувала біографію О.М. Щербини його учениця – картограф, кандидат географічних наук Р.Л. Золотницька (1917–2006), сама незряча. Вона ставила собі за мету популяризацію життєвого і творчого шляху свого вчителя. Саме за наполяганнями О.М. Щербини її прийняли вільнослухачкою у звичайну школу, а отримавши шкільну освіту, вона змогла вчитися далі і реалізувати себе як дослідниця картографії (з допомогою секретаря).

В Україні біографію та спадщину О.М. Щербини досліджували Л.Г. Медведок (Кулик, кандидатська дисертація, 2006 та низка статей) [1], В.В. Кобильченко та інші, зокрема, дослідники родоводу сім'ї. Проф. Є.А. Клопота присвятив кандидатську дисертацію особливостям формування Я-образу у осіб з порушеннями зору (2004), а докторську – вивченню психологічних основ інтеграції в суспільство осіб з порушеннями зору (2015). Для цього огляду важливою також є стаття О. А. Тільної про імітаційне моделювання життєвої компетентності незрячих учнів (2016). У статті О.А. Тільна звертає увагу на певну специфіку життєвої

компетентності незрячих, зокрема на необхідність запобігання та уникнення вторинних порушень [2].

Ще у 2018 р. на прикладі життєвого та творчого шляху В. Я. Єрошенка (1890 – 1952) я прослідкувала механізм та ступінь впливу на нього найближчих осіб з його кола спілкування. Це були люди, з якими він взаємодіяв (розмовляв, спілкувався, проводив час) якнайбільше впродовж життя. Я показала, що за відсутності візуальної взаємодії Єрошенко створює уявлення про себе з уявлень про себе людей з найближчого кола спілкування, і водночас сам активно залучається до напрямів та сфер діяльності, у яких були успішними ці люди [3]. Це механізм своєрідного психологічного відображення і уподібнення, який можна прослідкувати у творах письменника. Спочатку таким впливовим дорослим була есперантистка, вчителька англійської мови Ганна Шарапова, тому Єрошенко вивчив есперанто і вирушив на навчання до Великої Британії. Далі він викладав англійську мову незрячим дітям у Британській Бірмі. Москві, Кушці тощо. У кінці XIX – на початку XX у Російській імперії майже не було успішних та реалізованих у житті та професії незрячих, які могли б слугувати для нього рольовою моделлю (джерела називають до 8 осіб відомих незрячих, які мали освіту та професію, в основному таких, що втратили зір у дорослому віці). Авторитетних реалізованих у професії та впливових незрячих В.Я. Єрошенко зустрів за кордоном, насамперед, у Британії (Френсіс Кемпбелл, Вільям Персі Меррік) та у Британській Індії (пастор, засновник Калькутської школи сліпих Лал Біхарі Шах). Також значний, але не дуже тривалий вплив справила на В.Я. Єрошенка американка, проповідниця віри Бахаї Агнес Александер. Окремо тут треба розглядати незрячих і зрячих друзів В.Я. Єрошенка в Японії (учня Торії Токудзіро, письменника Акіта Удзяку). Наслідуючи їх приклад, Єрошенко стає письменником мовою есперанто та японською, автором кількох збірок творів. Загалом Єрошенко стає есперантистом, поліглотом, педагогом та

тифлопедагогом, мандрівником, письменником тощо. Кульмінацією життєвого шляху В.Я. Єрошенка стали десять років, коли він очолював і створював школу-інтернат для сліпих дітей у Кушці, Туркменська РСР, у 1934-1945 роках. Його ідеалом була відокремлена община незрячих, які б жили з результатів власної праці за умови мінімальної допомоги зрячих людей.

Інша, унікальна життєва траєкторія склалася у О.М. Щербини, старшого сучасника В.Я. Єрошенка. Він став незрячим з 2,5 років, що розцінюється сучасними науковцями, як природжена сліпота. Щербина внаслідок нещасного випадку втратив зір повністю і отримав значні ураження від негашеного вапна (обличчя, слизові оболонки, очі, стравохід тощо). Ці тяжкі ураження вплинули на все життя О.М. Щербини, разом з його християнськими світоглядними засадами, сформували, зокрема, харчові звички (не їв м'яса), імовірно вплинули на перебіг його хвороби у 1932–1934 роках, психічне та фізичне виснаження у роки голоду та досить ранню смерть тощо. Уродженець м. Прилуки Олександр Щербина став першим незрячим професором на теренах Російської імперії, але у 1918 р., коли імперія вже розпадалася.

Рушієм цього дослідження стало питання про те, чи можна, знаючи біографію О.М. Щербини і розуміючи механізми виникнення та опанування (засвоєння) рольових моделей у незрячих осіб, тобто уподібнення цим впливовим людям на власному життєвому шляху, визначити, хто саме справив найбільший вплив на розвиток, життєві цілі та ідеали О.М. Щербини.

Розглянемо деякі передумови і особливості, крім сліпоти, які вплинули на життєвий шлях О.М. Щербини.

1. Походження з духівництва. Род Щербин добре досліджений до середини XVIII ст., до Григорія Щербини, і на цьому проміжку всі покоління роду належали до православного духівництва. Дякую за надані генеалогічні відомості Тетяні Шварц (Мотузковій), Німеччина.

2. Християнський світогляд. Як я неодноразово показувала у власних дослідженнях, величезний вплив на становлення особистості незрячих людей має притча про сліпого (Євангеліє від Іоанна, 9 розділ), де йдеться про те, що у сліпоті не винні ні сам сліпий, ні його батьки. «Ісус відповів: Не згрішив ані він, ні батьки його, а щоб діла Божі з'явилися на ньому». (Іоанн, 9:3).

Дослідники історії тифлології та тифлопедагогіки фіксують розвиток закладів для навчання сліпих та притулків спочатку у католицьких країнах (Франція, Іспанія тощо), потім у протестантських (Велика Британія та її колонії, США, країни Скандинавії та Балтії). Традиції опікування сліпими при монастирях і церквах були також у православних країнах. Другий наріжний камінь самосвідомості незрячих осіб – біблійне уявлення про те, що Бог рівною мірою любить кожну людину і приніс Свою Жертву з любові до кожного. І у цій Божій любові та благодаті усі люди є різними, але рівними. Першими книгами О.М. Щербини були «Нагорна проповідь» (1882, привіз з Одеси К.М. Щербина) та «Євангеліє від Іоанна» (1884, привезена з Петербургу), видані у Великій Британії незрячим проповідником Вільямом Муном (російською мовою). Дату отримання першої книги О.М. Щербина відзначав впродовж всього життя. Ще однією з перших книг була 3-я глава Євангелія від Іоанна німецькою мовою, видана за системою рельєфного письма В. Муна.

3. Відсутність системи шкільної освіти для сліпих дітей, а відповідно, і шкіл, на теренах Російської імперії до 1880 р. (рік утворення Маріїнського піклування про сліпих). Винятки існували на католицьких та протестантських околицях імперії: 1842 рік – сліпих починає приймати Варшавський інститут глухонімих (трирічний курс початкового міського училища); 1865 рік – утворюється приватний навчальний заклад у Гельсінгфорсі (Хельсінкі), за німецькими зразками; 1868 р. створено навчальний відділ Інституту сліпих у Петербурзі. У 1871 р. лютеранський пастор Генріх Дікгоф планує відкрити школу сліпих у Москві (вдалося

лише у 1882 р.). 1872 р. утворено навчальний заклад для сліпих у Ризі, за німецькими зразками. Перші шкільні навчальні заклади для сліпих називали інститутами (за зразком Паризького інституту сліпих) та училищами. 1880 р. лютеранський пастор Карл Грот засновує Олександро-Маріїнське училище для сліпих у Санкт-Петербурзі, яке з 1881 увійшло до Маріїнського піклування про сліпих. З 1881 діяв притулок для навчання сліпих ремісників у Києві (дорослих). Також за кордоном, в Австрійській імперії, діяв заснований 1845 р., відкритий 1851 р. заклад для незрячих дітей у Львові. Заклади Маріїнського піклування були створені пізніше: Київське училище для сліпих – у 1882–1884 роках; Харківське – у 1886–1887 роках; Одеське – у 1887–1888; Чернігівське – у 1891–1893 роках, Кам'янець-Подільське – у 1899 р. Отже, з моменту втрати зору 17 травня 1876 р. і до заснування Київського училища для сліпих, О.М. Щербині просто не було де вчитися поблизу від Прилук. Таким чином, залишалося домашнє виховання і навчання.

3. Відсутність системи спеціальної освіти незрячих призводила до відсутності для них якоїсь соціальної чи фахової траєкторії, окрім жебракування, кобзарювання, перебування у притулку. З часом сформувалися деякі з професій для незрячих: щіткар, кошикар, настроювач музичних інструментів, музикант. На початку XX ст. з'являються спроби навчити незрячих масажу. В.Я. Єрошенко, який вирушив до Японії 1914 р., не був першим, хто навчався масажу, але був одним з цих перших незрячих. В останній третині XIX ст. в училищах сліпих ще не було навчених незрячих учителів чи вихователів. Перші з них з'являються з появою перших випускників училищ, тобто у 1890-их – 1900-их роках. Це знову ж таки про відсутність для учнів рольових моделей (прикладів) реалізованих у певній професії незрячих фахівців. Історично першою формою навчання незрячих дітей було навчання серед зрячих (одиночні випадки).

4. Отже, рольовими моделями (прикладом) життєвої траєкторії для незрячої дитини, яка навчалася та виховувалася у родині, могли бути, найімовірніше, зрячі люди з найближчого оточення. Для хлопчика це дід, батько або старші брати, меншою мірою – мати, сестра Юлія (1857 р. нар.). Відомо, що значний вплив на виховання О.М. Щербини справив дід по матері Тит Волков. Батько ж, М.Н. Щербина (1828–1882) помер, коли Олександр було шість років, за рік не стало діда (1883). Батько мав середню освіту, мати не мала освіти, але була грамотною. Таким чином, у колі сім'ї рольовою моделлю (прикладом) будуть люди, які безпосередньо займаються вихованням і навчанням незрячої дитини, розмовляють та виконують із нею спільні дії. Зокрема для хлопчика – ідеальною рольовою моделлю за певних обставин можуть стати старші брати. Тут необхідно зазначити, що найстарший син у родині, Костянтин Щербина (14.07.1864–28.08.1946), був старшим за Олександра на 10 років і міг, через різницю у віці, значною мірою замінити хлопчику батька (брат-батько). Другий син, Григорій Щербина, був на два роки старшим від Олександра (1872 – ?, після 1946), старший брат. З 1891 р. – студент медичного факультету Київського університету. Після закінчення – земський лікар, у 1899–1901 роках практикував як лікар у Прилуках, у 1904 р. працював повітовим земським лікарем у с. Жуківка, станція Селещина, Константиноградський повіт Полтавської губернії (зараз Жуківка, Машівський район, Харківська обл.) [4], надалі працював головним лікарем сільської лікарні на Донбасі. Заслужений лікар УРСР (1946).

Щербина Костянтин Мойсейович – математик, закінчив Київський університет ім. Св. Володимира (1888) зі ступенем магістра фізико-математичного числення, організатор та перший директор Київського вчительського інституту (1909–1919), перший ректор Київського інституту народної освіти (1920). З жовтня 1920 – викладав математику в Одеському інституті народної освіти, з 1921 – завідував кафедрою методики математики, професор з 1922 р. У 1930–1933 роках викладав математику

в Одеському інституті соціального виховання. В 1933–1938 роках працював на кафедрі педагогіки Одеського державного університету.

4. Взаємодія між братами. Григорій Щербина навчав Олександра читати з допомогою картонних літер. Олександр був присутній на домашньому навчанні Григорія. За наполяганням старшого брата почав вивчати латину та французьку мови (щоб читати французькі книги шрифтом Брайля). У час студентства Костянтин Щербина за станом здоров'я певний час навчався вдома. У цей період О.М. Щербина почав вивчати арифметику, граматику, географію, фізику, анатомію і фізіологію людини. Олександр слухав усе, що читав гімназист Григорій Щербина, а потім конспектував те, що запам'ятав. Він писав олівцем друковані літери на спеціальному приладі, і писав таким способом впродовж чотирьох років. Рівень навчання у родині був значно вищим за рівень навчання у щойно відкритому Київському училищі для сліпих. Костянтин Щербина придбав для Олександра в училищі деякі посібники, деякі пристрої та рельєфні карти, пристрій для письма за системою Гебольта, деякі пристрої виготовив сам. З 1889 р. Олександр отримував брайлівський журнал «Blindendaheim» для сліпих німецькою мовою, а потім також французький журнал для сліпих. З 1891 р. Олександр навчався самостійно, на канікулах – з братом Григорієм. Отже, перебуваючи на домашньому навчанні, О.М. Щербина певний період міг навчатися ніби на двох рівнях: на рівні учня гімназії з братом Григорієм і на рівні студента університету з братом Костянтином.

5. Спрямованість О.М. Щербини на навчання серед зрячих, на отримання повної гімназичної та університетської освіти, на педагогічну працю та заняття науковою діяльністю, отже, була надзвичайно сильною. Для цього було необхідно закінчити гімназію. У 1893 р. 19-літній Олександр самостійно, без відома родини, направляє клопотання та зі значними зусиллями, після низки відмов добивається права відвідувати прилуцьку гімназію вільнослухачем. Цей дозвіл було надано, зокрема, з

поваги до пам'яті його батька – законовчителя цієї ж гімназії. Водночас це один з перших задокументованих випадків навчання незрячого учня серед зрячих, тобто ми маємо дату однієї з перших спроб інклюзивного навчання, і спроби успішної. Спільне навчання зі зрячими учнями сприяло системному і систематичному розвитку О.М. Щербини і ще більшій орієнтації на звичну для зрячих людей високу освітню та життєву траєкторію. Через три роки, у червні 1896 р., О.М. Щербина склав іспит на атестат зрілості (без стародавніх мов). Цього ж року він вступив вільнослухачем на юридичний факультет Київського університету ім. Св. Володимира. Водночас, розуміючи недосконалість власної гімназичної освіти, О.М. Щербина повертається до гімназії для вивчення курсу стародавніх мов (він знову навчається на двох рівнях – гімназичному та університетському). Отримання навесні 1897 р. з Англії книг грецьких і латинських авторів, надрукованих рельєфним шрифтом, дещо спростило вивчення класичних мов (давньогрецької та латини, писемних мов науки, які не звучать у повсякденному мовленні, що надзвичайно ускладнює вивчення для незрячої людини). Щербина 09.06.1898 р. отримав атестат зрілості за вісім класів і єдиний з усього випуску золоту медаль. Як і 1896 р., про отримання незрячим учнем атестату зрілості з відзнакою писали місцеві і столичні газети – це було непересічне явище. 1898 року О.М. Щербина стає дійсним студентом юридичного факультету Київського університету. У студентські роки О.М. Щербина жив у Києві у родині Костянтина Щербини та його дружини Софії, яка допомагала Олександрі у навчанні читанням, виписками, перекладами тощо. Разом з О.М. Щербиною навчався у гімназії та університеті також С.І. Маслов, у майбутньому – приват-доцент Київського університету, видатний літературознавець, книгознавець та педагог. О.М. Щербина відвідував лекції кількох факультетів університету і 1900 р. перейшов на історико-філологічний факультет. Він стає учнем і учасником психологічного семінару проф. Г.І. Челпанова. У 1903 р. О.М. Щербина пише наукову

роботу «Вчення Канта про річ в собі», за яку отримав золоту медаль. У роки Першої світової війни вчений передав цю медаль до фонду допомоги осліпим воїнам. Вже 1904 р. професор М.М. Покровський передбачав для Щербини звання професора [1, с. 27]. Зі свого боку, О.М. Щербина вважав найпривабливішою для себе діяльність університетського викладача. У лютому 1905 р. О.М. Щербина одружився з Ганною Геєвською, вчителькою прилуцької гімназії, дочкою священника, тобто зрячою жінкою свого ж кола – вчителькою родом з духовництва. У травні 1905 р. О. М. Щербина отримав диплом першого ступеня з відділення класичної філософії. Його зарахували стипендіатом при Київському університеті для підготовки до звання професора кафедри філософії з 1 січня 1906 р. терміном на два роки. На той час Г.І. Челпанов переїхав до Москви. Великою мірою підготовка О.М. Щербини до складання іспитів на наукове звання була видатним психолого-педагогічним експериментом, успішне завершення якого відкривало незрячим, зокрема, незрячим з народження, шлях до фахової наукової освіти на теренах усієї Російської імперії. Доти це було абсолютно неможливим. За десять років до цього зрячі діячі освіти сліпих, як Анна Адлер, радили не давати незрячим надій на більшу освіту, ніж ремісника, бо задовільнити ці надії немає можливості, а це призводить до незадоволення тим, що тепер доступно [5, с. 149].

4 листопада 1908 р. О. М. Щербина витримав іспит з логіки на історико-філософському факультеті Московського університету. Магістерський іспит тривав чотири з половиною місяці, охоплюючи шість дисциплін: логіку, гносеологію, психологію, метафізику, історію філософії, грецьку та латинську мови. Іспит був завершений 17 березня 1909 р. 17 і 30 квітня О. М. Щербина прочитав дві пробні лекції в Московському університеті для отримання звання приват-доцента. О. М. Щербина отримав звання і посаду приват-доцента Московського університету на кафедрі філософії та викладав логіку, етику та психологію. У 1918 р. О.М.

Щербина став професором Московського університету. Трохи пізніше, в 1919 р., він був запрошений до Катеринославського (зараз – м. Дніпро) університету для організації там кафедри філософії та керівництва нею. З 1920 по 1929 р. О.М. Щербина – один із засновників і викладачів психології, педології та етики Прилуцького педагогічного технікуму й Інституту народної освіти у м. Полтаві. 1 липня 1929 р. у Київському інституті народної освіти вперше в Україні був відкритий дефектологічний факультет з тифлологічним відділенням, на який був запрошений О.М. Щербина як тифлопедагог-практик і призначений штатним професором тифлології. На жаль, уже невдовзі почалися конфлікти з керівництвом Інституту соціального виховання, створеного на базі факультету соцвиховання Київського інституту народної освіти у 1930 р. О.М. Щербині сильно скоротили професорські виплати, що поставило родину на межу виживання. Коли він почав протестувати і звертатися з листами до відповідних відділів Народного комісаріату освіти, його змусили піти на пенсію. На засіданні кафедри лише видатний тифлопедагог П.Г. Мельников виступив з окремим словом на захист О.М. Щербини і казав про те, що професора не можна звільняти у його відсутність, не ознайомивши з зауваженнями інших викладачів і студентів. П.Г. Мельников намагався пом'якшити ситуацію гонінь О.М. Щербини і казав про те, що якби професор знав, які є претензії до його лекцій, то він би виправився. Засідання кафедри відбулося за відсутності професора Щербини. Внаслідок скорочення виплат О.М. Щербина мав нервові виснаження через недоїдання і потрапив до Кирилівської психіатричної лікарні, де й помер 7 січня 1934 р.

6. Збіги життєвих траєкторій братів Щербин, насамперед, Костянтина та Олександра Щербин. Отже, всі три брати закінчили прилуцьку гімназію і Київський університет Св. Володимира. Костянтин Щербина – організатор та директор Київського вчительського інституту (навчав педагогів). Олександр Щербина – один з засновників та викладачів

Прилуцького педагогічного технікуму (навчав педагогів). Олександр Щербина став професором Московського університету на чотири роки раніше, ніж професором Одеського інституту народної освіти став його старший брат Костянтин. Робота в інститутах народної освіти: Костянтин Щербина – перший ректор Київського інституту народної освіти, викладач Одеського інституту народної освіти. Олександр Щербина – викладач Полтавського інституту народної освіти, штатний професор тифлології Київського інституту народної освіти. Заснування та очолення кафедр, відділення: Костянтин Щербина – завідувач кафедри методики математики, професор з 1922 р. Олександр Щербина організовував і очолював кафедру філософії у Катеринославському університеті, тифлологічне відділення у Київському інституті народної освіти. Викладання в інститутах соціального виховання: Костянтин Щербина – викладач математики в Одеському інституті соціального виховання. Олександр Щербина – професор Київського інституту соціального виховання.

7. Робота О.М. Щербини з незрячими, зокрема, його тифлологічні публікації в українській, російській пресі та німецьких фахових виданнях потребують окремого дослідження. Тут у рамках дослідження життєвої траєкторії О.М. Щербини, орієнтованої на зрячих, згадаю лише два факти. У 1908 р., під час підготовки до магістерського іспиту, О.М. Щербина отримав пропозицію зайняти місце помічника директора у Варшавському інституті глухонімих та сліпих, на відділенні сліпих. Як зазначає Л.Г. Кулик, «зайняти місце помічника директора у Варшавському інституті глухонімих і сліпих – на відділенні сліпих. О. М. Щербина відповів, що він має на меті спрямувати свої сили спочатку на науковій ниві, доводячи в цій галузі свою дієздатність, а потім перейти до роботи зі сліпими як рівноправний зі зрячими науковець» [1, с. 29]. Це підтверджує припущення про те, що рольова модель для О.М. Щербини – «зрячий науковець», що на той час було недосяжною вершиною для незрячої від народження людини. І для

того, щоб сягнути цієї вершини, О.М. Щербині довелося багато в чому перевершити зрячих. Але ця сама модель особистості – «незрячий професор, реалізований на рівні зі зрячими» – став у пригоді, коли під час Першої світової війни О.М. Щербина почав читати лекції і їздити у просвітницькі тури до шпиталів з воєнносліпими воїнами. Він на власному досвіді демонстрував те, що життя, розвиток і досягнення без зору можливі. За сучасними поняттями, він виступав мотиваційним тренером у системі «рівний – рівному», тобто, як незрячий, звертаючись до осліплених, виконуючи функцію позитивної рольової моделі у системі «першого контакту». Так, у часи Першої світової не існувало таких понять і практично не існувало таких моделей, але саме через роботу і лекції у шпиталях почалося глибоке занурення О.М. Щербини у світ тифлології та тифлопедагогіки. Надалі одним із його провідних завдань стала підготовка тифлопедагогів. О.М. Щербина одним з перших розробив курс тифлопедагогіки та запровадив його до програми викладання в Полтавському інституті народної освіти, у Харкові та частково у Прилуках.

8. Спроба відтворити власну життєву траєкторію і досвід навчання Р.Л. Золотницької. Як професор Г.І. Челпанов провів небачений доти психолого-педагогічний експеримент із самим О.М. Щербиною, так і Щербина спробував знайти підтвердження власному емпіричному та інтроспективному досвіду сліпої людини щодо того, що незряча людина здатна успішно і на рівних навчатися спільно зі зрячими. О.М. Щербина підтримав, всупереч усім обставинам та спротиву багатьох зрячих педагогів, Розалію Золотницьку, яка втратила зір на 11-му р. життя. Хоча директори шкіл у Києві та у Харкові відмовляли їй у дозволі на навчання зі зрячими, власним авторитетом проф. О.М. Щербина влаштував Розу вільнослухачкою з 4-го класу у прилуцьку трудову школу № 6 (близько 1929–1930 років). Для підготовки до школи Р.Л. Золотницька деякий час жила на квартирі О.М. Щербини. Школу-семилітку з допомогою однокласників Роза закінчила з почесною грамотою. Далі вона успішно

закінчила курси робітфаку Ленінградського державного університету та аспірантуру, отримала ступінь кандидата географічних наук. Ставши картографом, працювала науковцем НДІ географії при Ленінградському держуніверситеті. Таким чином, О.М. Щербина успішно довів, що досвід навчання незрячого учня чи учениці спільно зі зрячими є повторюваним, а не одиничним явищем, що незрячі діти й дорослі за певних умов і за підтримки зрячого оточення можуть успішно навчатися разом зі зрячими. Таким чином було закладено підвалини спільного навчання незрячих зі зрячими, яке стало доволі популярною формою освіти у 1930-их роках.

У цій розвідці розглянуто особливості життєвої траєкторії О.М. Щербини, доведено, що рольовою моделлю «зрячий науковець, педагог», для нього були брати – більшою мірою Костянтин, дещо меншою мірою – Григорій, а також університетське оточення. Проаналізовано досвід навчання та роботи О.М. Щербини на теренах України. Акцентовано увагу на роботі О.М. Щербини з військовоосліплими, що є надзвичайно актуальним історичним досвідом. Зараз в Україні у зв'язку з вимогами та викликами військового часу стрімко формується державна система реабілітації незрячих військових [6], в тому числі з незрячих із множинними порушеннями та ампутаціями. Тому історичний досвід має бути якомога ширше відомий фахівцям, в тому числі тифлопедагогам, спеціальним педагогам, реабілітологам та фахівцям мультидисциплінарних команд.

Список використаних джерел

1. Кулик Л. Г. Внесок О.М. Щербини у становлення та розвиток вітчизняної тифлопедагогіки : дис... канд. пед. наук : 13.00.03 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2006. 202 с.
2. Тільна О. А. Імітаційне моделювання як засіб формування життєвої компетентності незрячих учнів. *Педагогічні науки* : Збірник наукових праць «». Т. 3. № 74 (2016). С. 156–160.

3. Патлань Ю. В. Роль взаємодії з оточенням як першорядний чинник розвитку особистості незрячого: на прикладі Василя Єрошенка. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю «Соціально-педагогічне партнерство як фактор забезпечення якості освіти дітей з порушеннями зору (5–7 червня, смт. Терехівка). К.: «Кафедра», 2019. С. 49–52.*
4. Поштова картка. Константин Щербина – Григорию Щербине. 6 января 1904 года. Збірка Юлії Патлань.
5. Патлань Ю.В. Особистий досвід та погляди професора О.М. Щербини (1874-1934) на спільне навчання сліпих зі зрячими: спроба аналізу. *Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат [Електронний ресурс]: матеріали I Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 8 квітня 2021 р.) / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; Упор. З.І. Удич. Тернопіль: ТНПУ, 2021. С. 148–153.*
6. Основи реабілітації людей з порушеннями зору : навч.-метод. посібник / І. О. Сасіна, Т. М. Гребенюк, Є. О. Світ, Т. М. Костенко, І. І. Лукасевич. Київ : ВЦ «Академія», 2025. 168 с.